

რუსუდან კაშია

ქართულ ებრაელთა წვლილი XVIII საუკუნის დასავლეთ საქართველოს სოციალ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში

XVIII ს. II ნახევარში საქართველოში იკვეთება ფეოდალური ურთიერთობების რღვევის ნიშნები, ყალიბდება ფულად-სასაქონლო, საბაზრო კონტაქტები, რაშიც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს საქართველოში მცხოვრებმა ებრაელებმა, რადგან გვიანფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები ებრაელი და სომეხი მოსახლეობა, როგორც ცნობილია, ძირითადად ვაჭრობა-ხელოსნობით იყო დაკავებული. “ესენი (ურები) მთელს საქართველოში ცნობილი იქნენ როგორც ვაჭრები და ისე სადმე სიტყვა ურია არ იხსენიებოდა, რომ იქ იგი მაშინათვე ვაჭრობით არ ყოფილიყოს ცნობილი” (ზ. ჭიჭინაძე, 1904, გვ. 39).

XVII საუკუნეში იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი აღნიშნავს, რომ “სხვებზე მეტი ვაჭრები იქ (ქუთაისში) სომხები არიან, სომხებს ქუთაისში თავიანთი სახლები აქვთ. ესენი დადიან თურქეთში, ირანში და ქართლში და ბლომად მოაქვთ იქიდან იშვიათი საქონელი” (არქანჯელო ლამბერტი, 1937, გვ. 10).

XVII-XVIII სს. ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებში ჩანს, რომ აღმოსავლეთი საქართველოს ვაჭრობაში სომხური ელემენტი ჭარბობდა. დასავლეთ საქართველოს ფულად-სასაქონლო ურთიერთობებში კი დიდი წვლილი შეიტანა ადგილობრივმა ებრაულმა მოსახლეობამ. ცნობილია, რომ ქართველი ებრაელები (სხვა ქვეყნებთან შედარებით) ვაჭრობისა და თავისუფალი ცხოვრებისათვის უკეთეს პირობებში იმყოფებოდნენ.

ვახუშტი ბატონიშვილი დასავლეთი საქართველოს ქალაქებისა და დაბების აღწერისას შენიშნავს, რომ “აქ ცხოვრობენ სომეხ-ურიანი ვაჭარნი და ვაჭრობენ”, და ჩამოთვლის: ქუთაისი (“მოსახლე არიან იმერნი, სომეხნი, ურიანი ვაჭარნი”) სენაკი, ონი, ჩიხორი, ოზურგეთი, ქალატყე, კულაში, საჩხერე და ა. შ. (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ. 756, 758, 767, 791).

როგორც აღვნიშნეთ, ქალაქებში სავაჭრო საქმიანობა ძირითადად კონცენტრირებული იყო ებრაელი და სომეხი მოსახლეობის ხელში. ფულად-სასაქონლო, საბაზრო ურთიერთობებში მათი ზვედრითი წილი იმდენად დიდი იყო, რომ ნაციონალური სახელწოდება “სომეხი” და “ურია” საქმიანობის აღმნიშვნელ ტერმინად იქცა (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 29).

დასტურად მოგვყავს რამდენიმე ისტორიული დოკუმენტი: ლევან დადიანის ერთ-ერთ სიგელში მოხსენებულია: “ვაჭრის შვილები ბაბადიში... ურია მაშოს ძენი”. 1644 წლის საბუთში ვკითხულობთ: “ვაჭრები ქუთათისს” და მერე ჩამოთვლილია: იორდანიშვილი, ფიხნაძე, დანელა ურია (ი. დოლიძე, III, 1970, გვ. 506).

1789 წლის საბუთში (შეწირულობის წიგნი სოლომონ II-ისა გელათისადმი) ჩამოთვლილია მეფის მიერ გელათის მონასტერს შეწირული “სამი მოსახლე

ურიები” და “ერთი მოსახლე სომეხი”, შემდეგ განმარტებულია: “ამ ვაჭრებს დაეადევით ბევრად... გენათელმა ვაჭრების საქმე გასინჯოს” (ს. კაკაბაძე, II, 1921, გვ. 95). 1790 წლის საბუთში (ყმა ურიებისა და სომხების სითარხნის წიგნი იმერთა მეფის მიერ მისი სიძის სვიმონ აბაშიძისადმი), ვკითხულობთ: “რომელიც სომეხი და ჰურია შენი იმერეთს იქნას, არც ბაჟი, არც სამღებრო იჯარა და არც სხვა გადასახადი ჩვენი იმაზედ არ მოვიდეს” (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd-1280). აქ “სომეხსა” და “ურისა” ქვეშ უდაოდ იგულისხმება ვაჭარი. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა 1792 წლის საბუთი – შეწირულობის წიგნი, მიცემული გიორგი წულუკიძის მიერ ნიკორწმინდისადმი, სადაც სიტყვა “ურია” გაიგივებულია “ვაჭართან”: “განვიხილე... და ვსცან ტაძარი შენი მოსამსახურე ვაჭართაგან მოკლებულიყო... და შევსწირე... მოსახლე ერთი ურია მიხაელისშვილი შალომა” (ს. კაკაბაძე, II, 1921, გვ. 100). ებრაელი ვაჭრებია ჩამოთვლილი 1770 წელს ანტონ ცაგარელის მიერ საირმისადმი შეწირულების წიგნში: “ნასყიდი ვაჭრები გვყავდა და ესენი შემოგწირეთ... ურია დავითია მოშიკა და კიდევ ერთი ურია. ვაჭრები ურია მარდახა და მისი ძმა იაკობა იხსენიებიან ორ საბუთში: 1767წ. (შეწირულების წიგნი კაცია დადიანისა მარტვილისადმი) ისინი მოიხსენიებიან, როგორც ურია ვაჭრები; ხოლო 1770 წ. საბუთში (შეწირულების წიგნი გრიგოლ ჭყონდიდელისა მარტვილისადმი) აღნიშნულია მათი ეროვნება და იგულისხმება სავაჭრო საქმიანობა (იქვე, გვ. 33-34; 42-43).

ამდენად, განსახილველ ხანაში ნაციონალური სახელწოდება “სომეხი” და “ურია”, საქმიანობის გამომხატველ ტერმინად იქცა.

აღნიშნულ პერიოდში საქართველოში მცხოვრები ებრაელების სასაუბრო ენა ქართული იყო. გიულდენშტედტი თავის “მოგზაურობაში” მიუთითებს დაბა ონის სავაჭრო მნიშვნელობაზე და აღნიშნავს: “აქ ცხოვრობენ იმერლები, სომხები და ებრაელები, ყველანი ლაპარაკობენ ქართულად, ერთმანეთში კი თავიანთ ენაზე” და აგრძელებს: “სომხები და ებრაელები ვაჭრობენ წედისიდან მოტანილი რკინის ნივთებით, ბამბის ქსოვილებით ქართლიდან და მარილითა და ფეტვით...” (გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 107).

ვაჭართა ფენის წარმომადგენელი, იქნებოდა ის ხელაზე მოვაჭრე თუ უშუალოდ ეწეოდა სავაჭრო საქმიანობას, ვალდებული იყო გადაეხადა როგორც სამეფო, ასევე სამოხელეო გადასახადი (ცენტრალური საისტორიო არქივი-1604, გვ. 4-5).

XVIII-XIX ს. I მესამედის დასავლეთი საქართველოს ისტორიული დოკუმენტები ტერმინ ხულას ზუსტ განმარტებას გვაძლევენ. ასე იწოდება არა მარტო სამეურნეო-საკუჭნაო, არამედ სავაჭრო ნაგებობა – დუქანი. XVIII ს. ქუთაისში დაახლოებით 100-მდე ხულა არსებობდა, სადაც ძირითადად “ურიები” ანუ ებრაელი მედუქნეები ვაჭრობდნენ.

სამეფო ხულების შემოსავალი სადედოფლო წილს შეადგენდა. ხულაზე მოვაჭრე მედუქნე ვაჭარი გადასახადს უხდიდა უპირველესად მიწის მებატრონეს (სამეფო, სათავადო, საეკლესიო). დაბეგრული იყო როგორც ხულის ადგილი, ასევე თვით ხულა (დუქანი), როგორც სავაჭრო-სახელოსნო ნაგებობა.

როგორც ჩანს, სამეფო ხელისუფლების მიერ ძირითადად მოწესრიგებული იყო ხულების საგადასახადო სისტემა, რადგან საბუთების მიხედვით, სავაჭრო

ნაგებობების საგადასახადო თანხის ოდენობები თითქმის ერთნაირია. XVIII ს. ხულის ქირა თვეში ერთი მარჩილის ტოლია. ასეა მითითებული მარიამ დედოფლის შეწირულების წიგნში გელათისადმი, სადაც ვკითხულობთ: “ამას გარდა შეგვიწირავს ერთი ხულის ქირა თვის თავზედ, თითოს ქირას მარჩილს წინამძღვარი აიღებდეს”. იმავე საბუთზე გვიანი მინაწერია, გულქან წულუკიძე ასევე სწირავს ანდრია მოციქულის ეკვდერის ხულის ქირას – მითითებულია ხულის გადასახადი – თითო მარჩილი თვის თავზე (ს. კაკაბაძე, I, 1921, გვ. 119, 125).

ხულის ქირის ანალოგიური ოდენობაა მოხსენიებული გულქან დედოფლის შეწირულების წიგნში მიძინების ეკლესიისადმი: “ჩვენი ურია კაკია ჩვენს ქალაქში ქუთაისს ხულაზე ვაჭრობდა, თვეში მარჩილი ჩვენთვის ხულის ქირა უნდა მოერთმია. აწ დავევაჯა წინამძღვარი მაჭავარიანი დანიელ და ვისმინეთ მოხსენება მისი და შემოგწირეთ ჩვენი მისართმევი თვეში ერთი მარჩილი სანთლის და საკმეველის ფასად და ერთის ხულის ყოველ თვეში მოგერთმეოდეს ან მარჩილის სანთელ-საკმეველი და ან მარჩილი შეიწირე” – ვკითხულობთ 1762 წლით დათარიღებულ საბუთში (ცენტრალური საისტორიო არქივი, 1448-1050).

როგორც აღვნიშნეთ, ხულის ქირის გარდა, მეღუქნე, რომელიც ხულაზე ვაჭრობს, ვალდებული იმ მიწის პატრონს, სადაც დგას ეს სავაჭრო ნაგებობა, გადაუხადოს დაწესებული თანხა, რასაც საბუთებში ასეც უწოდებენ - “ხულის მიწის ქირა”. ვაჭარი მიწის მფლობელს (მეფეს, ფეოდალს, ეპისკოპოსს) უხდიდა გადასახადს ღუქნის გარკვეული მიწის ნაკვეთზე დაყენების უფლების მიცემისათვის. “მიწის ქირა” – მისი რაოდენობა განსაზღვრული იყო წელიწადში ორი ფლურიით (ს. კაკაბაძე, I, 1921, გვ. 119-125).

სამწუხაროდ, დასავლურ დოკუმენტებს არ შემოუნახავს ცნობები სავაჭრო ხულების, როგორც ნაგებობების აღწერილობის, მათი სიდიდის შესახებ, როგორც ეს გვაქვს თბილისურ საბუთებში, სადაც ზოგჯერ მოცემულია გასაყიდი ღუქნების სიგრძე-სიგანე და ა. შ. იმდროინდელ თბილისურ ღუქანთა უმრავლესობა მცირე ზომის სავაჭრო-სახელოსნო საწარმოებია, ამიტომ ვფიქრობთ, ასეთივე ზომის ნაგებობებს წარმოადგენს ამ პერიოდის ქუთაისური ხულებიც.

დოკუმენტურ მასალაში ზოგან მოცემულია გასაყიდი ხულის ფასი. ჩვენს ხელთ მყოფი სამი საბუთი გვაძლევს საინტერესო ცნობებს ქუთაისში არსებული ორი ხულის შესახებ. თავდაპირველად (1796 წ.) ისინი ებრაელებს მიუყიდიათ ხეჩინაშვილისათვის (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd-1176). 1797 წ. იგივე ხულები კაცია წულუკიძეს უყიდია (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd-1177). საბუთში დასახელებულია ხულების ფასი - “ორასი მარჩილი”. მალევე იგივე ხულები ზურაბ წერეთელს შეუძენია (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი Hd-1178). ფეოდალი, ცხადია, დაინტერესებულია ხულების (ღუქნების), როგორც შემოსავლის წყაროს შეძენით, ასევე, მეღუქნეთა მიზიდვითა და მათი დასაქმებით. გრიგოლ წერეთლის მიერ დანიელა ფიჩხაძისადმი მიცემული წყალობის წიგნით ვიგებთ, რომ ზურაბ წერეთლის ვაჟს – გრიგოლს, მიუღია ოსმალეთიდან ჩამოსული აბასთუმნელი ურია და უბოძებია მისთვის “ქუთაისს ორი თვალი ღუქანი”, და რადგან თავადს აინტერესებს ღუქნის სწრაფი ამოქმედება, წინასწარ აძლევს დანიელა ფიჩხაძეს გარკვეულ თანხას: “სამთავნო თეთრი მე მოგცე, ათი-თერთმეტი სარგებლით და თავნი და სარგებელი მე არ დამეკარგოს და სხვებრ შენ ხელი მოიბრუნო” – ვკითხულობთ საბუთში (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd – 1311).

სხვაობა ვაჭართა გადასახადებში (ვაჭრები, როგორც წესი, ყმები იყვნენ) განპირობებული იყო მათი განსხვავებული ქონებრივი შეძლებით: 1610-30 წლებით დათარიღებულ საბუთში (შეწირულების წიგნი, მიცემული აბაშიძე პაატასა და მისი დედის გულბუდახის მიერ კაცხისადმი) მონასტერს შეწირულ ყმა ვაჭრებს ედებათ განსხვავებული გადასახადი: ქუთაისელი ვაჭარი ალხაზისშვილი ზურაბა იხდის “ოთხ ლიტრა სამთელს და ნახევარ ჩარეკ საკმევლს”, ხოლო ჭალატყელ ურია იოსებას დაედო ბეგარა – ერთი ლიტრა სანთელი და ერთი აბაზის საკმეველი (საისტორიო კრებული, III, გვ. 51-52).

განსხვავებული ოდენობით იხდიან ბეგარას 1789 წლის საბუთით, სოლომონ II-ის მიერ გელათის მონასტერს შეწირული ვაჭრები: “სამი მოსახლე ურია კოკიაშვილები” და “ერთი მოსახლე ანდრია მიქელაშვილი”; საბუთში ვკითხულობთ: “დავადევით ბეგრად, ურიას კოკიაშვილს თუთხმეტი მარჩილი თეთრი, ლიტრა სამთელი, მეორეს მოსახლეს კოკიაშვილს დანიელას დავადევით თუთხმეტი მარჩილი და ერთი ლიტრა სამთელი”; მესამე მოსახლე – კოკიაშვილი ნაკლებ ბეგარას იხდის: “დავადევით იოსებას რვა მარჩილი თეთრი და ნახევარი ლიტრა სამთელი”. ვაჭართა ბეგარა რომ ქონებრივი ცენზით, სავაჭრო საქმის მომგებიანობით განისაზღვრებოდა, ამის დასტურს თვით საბუთი იძლევა, სადაც ვკითხულობთ: “გენათელმა ვაჭრების საქმე გასინჯოს, და თუმც შეიმატონ, ბეგარასაც მომატოს. წირვის საქმე მომატებულის მსგავსად განუწესოს, თუ დაიკლონ, ბეგარაც ისე შეზავებით ააღებინოს” – ვკითხულობთ საბუთში (ს. კაკაბაძე, II, 1921, გვ. 95).

ამდენად, ქართული ისტორიული დოკუმენტების გაცნობა და შესწავლა ნათლად გვიჩვენებს, რომ გვიანფეოდალური ხანის ფულად-სასაქონლო, საბაზრო ურთიერთობების განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართველმა ებრაელებმა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973 - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, (ტექსტი გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა), თბ., 1973.

გიულდენშტედტი, 1962 - გიულდენშტედტი, მოგზაურობა საქართველოში, I, თბ., 1962.

ი. დოლიძე, 1970 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბ., 1970

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, I, II, თბ., 1921.

რ. კაშია, 2005 - რ. კაშია, ვაჭრობა და ვაჭართა ფენა დასავლეთ საქართველოში (XVII-XVIII) ქუთაისი, 2005.

ა. ლამბერტი, 1937 - არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი ალ. ჭყონიასი, თბ., 1937.

მ. სამსონაძე, 1980 - მ. სამსონაძე, სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XVIII ს. I მესამედის საქართველოში, თბ., 1980.

ზ. ჭიჭინაძე, 1904 - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ ებრაელნი საქართველოში, თბ., 1904 (გამოსცა ვ. ჩიქოვანმა 1990 წ.).

RUSUDAN KASHIA**CONTRIBUTION OF GEORGIAN JEWS IN XVIII CENTURY
SOCIAL-ECONOMICAL EXISTENCE OF WEST GEORGIA**

In the historical documents of Georgia of XVII-XVIII centuries it's eloquent that trading job in cities were entirely concentrated on Jewish and Armenian population. In relations referring to money-commodity or marketing their shares so huge, that national titles "Armenia?" and "Uriah" became the term denoting their occupation.

In historical documents of XVII-XVIII centuries it's clear that in west Georgia Armenian element was more in terms of trade. In money-commodity relations in east Georgia was greatly contributed by local Jewish population. It's the well-known fact that Georgian Jews were in better conditions (compared to other countries) in terms of trade and free life style.

Vakhushti Batonishvili remarks on the matter of mentioning trading points in west Georgia, that "here Armenian-Uriah traders are inhabited and make their living by trading".

Both whole seller or retailer were obliged to pay taxes for king and for mastery. Difference between the traders (they were pheasants as a rule) in terms of taxes was determined by different financial well-being.

Studying the Georgian historical document makes it eloquent that development of money-commodity, marketing relations in late feudal period was greatly contributed by Georgian Jews.